

Daniela Arsenović

Demografski razvoj i perspektive stanovništva Severne Dalmacije

Apstrakt: Osnovni zadatak rada je analiza trenda u demografskom razvitku stanovništva Severne Dalmacije, na primeru šest gradova i opština: Benkovac, Obrovac, Jasenice, Knin, Ervenik i Kistanje. U radu su prikazane promene broja ukupnog stanovništva prema popisima od 1953. do 2011. godine. Takođe su obrađeni i određeni funkcionalni kontingenti stanovništva, kao što su mlado (0-14 godina) i staro stanovništvo (65 i više godina), a na osnovu podataka popisa iz 2011. Pored ukupnog broja, analizirane su i promene u etničkoj strukturi stanovništva, posebno promene između dve najbrojnije etničke zajednice Hrvata i Srba. Nepovoljni i negativni demografski trendovi osnovna su karakterisitka stanovništva Severne Dalmacije koje pripada najugroženijim područjima, jer je usled rata dodatno populacijski oslabljeno i ima znatno manji demografski potencijal za revitalizaciju. Pored nedovoljnog rađanja, starenje stanovništva je najvažniji demografski problem, ali i zazov na prostoru Severne Dalmacije i na njemu će se u budućnosti zasnivati sveukupna održivost regiona.

Ključne reči: stanovništvo, Severna Dalmacija, demografske promene

Uvod

Od sredine 20. veka stanovništvo Hrvatske karakteriše stalni pad nataliteta, a od 1990. godine i negativan prirodni priraštaj, kao i starenje stanovništva, što je dovelo do depopulacije,

odnosno smanjivanja ukupnog broja stanovnika¹². Još krajem pedesetih godina 20. veka neto stopa reprodukcije bila je manja od jedinice (vrednosti potrebne za prostu zamenu generacija), a od 1968. godine stopa ukupnog fertiliteta je ispod 2,1 deteta i uz manje oscilacije u stalnom je padu³. Demografske prilike zabeležene na početku 21. veka, odraz su demografskih promena u prošlosti, naročito onih koje su se odvijale u drugoj polovini dvadesetog veka, a na koje su pored opštih razvojnih faktora delovali i brojni drugi specifični, kao što su ekonomski, socijalni, zdravstveni, politički¹. Stopa ukupnog fertiliteta u Hrvatskoj iznosi 1,4⁴ što je ispod nivoa potrebnog za prostu reprodukciju stanovništva. Uz intenzivnu emigraciju (uglavnom stanovništva u reproduktivnoj dobi), depopulacija kao demografski proces ima dominantan uticaj u svim delovima zemlje, a ona je naročito izražena u gradovima i opštinama u kojima su Srbi, do 1991. godine, činili većinsko stanovništvo.

Tema ovog rada je upravo sagledavanje trenda u demografskom razvitku stanovništva Severne Dalmacije, na primeru šest gradova i opština: Benkovac, Obrovac, Jasenice, Knin, Ervenik i Kistanje. U teritorijalno-administrativnoj podeli, Grad Benkovac, Grad Obrovac i opština Jasenice pripadaju Zadarskoj županiji, a Grad Knin i opštine Kistanje i Ervenik Šibeničko-kninskoj županiji. U radu su prikazane promene broja ukupnog stanovništva od 1953. do 2011. godine, kada je sproveden zadnji popis stanovništva. Takodje su obrađeni i određeni funkcionalni kontingenti stanovništva, kao što su mlado (0-14 godina) i staro stanovništvo (65 i više godina), a na osnovu podataka popisa iz 2011. Pored ukupnog broja, analizirane su i promene u etničkoj strukturi stanovništva, posebno promene između dve najbrojnije etničke zajednice Hrvata i Srba. Druge etničke grupe, čine mali i neznatan udeo u ukupnom

¹ Wertheimer-Baletić A. (2004). Depopulacija i starenje stanovništva-temeljni demografski procesi u Hrvatskoj. Društvena istraživanja, 13, 45 (72-73), 631-651.

² Nejašmić I., Toskić A. (2013). Starenje stanovništva u Hrvatskoj-sadašnje stanje i perspektive. Hrvatski geografski glasnik, 75/1, 89-110.

³ Mrđen S. (2004). Projekcije stanovništva Republike Hrvatske do 2031. godine: mogu li migracije ublažiti buduće negativne demografske trendove? Migracijske i etničke teme, 20 (1), 63-78.

⁴ Eurostat; www.europa.eu; podatak za 2016. godinu

stanovništvu navedenih gradova i opština, pa iz tog razloga nisu posebno ni obradivane. Za pojedine opštine (Ervenik, Kistanje, Jasenice) podaci o etničkoj pripadnosti stanovništva, za period pre rata, nisu bili dostupni, ali su u obzir uzeti relativni pokazatelji publikovani do sada u rezultatima različitih istraživanja.

Stanovništvo Severne Dalmacije tokom druge polovine 20. i početkom 21. veka

U četiri od šest gradova i opština ukupan broj stanovnika prema popisu 2011.godine manji je za pedeset ili više procenata u poredjenju sa popisom 1953. Godine. Dok je u gradu Kninu broj stanovnika u istom period smanjen za oko 17 procenata, a u opštini Jasenice za oko 20 procenata (tabela 1). Pad fertiliteta i porast očekivanog trajanja života, zajedno sa emigracijom, do 1991. godine, uticali su na blagu stagnaciju, a u pojedinim opštinama i pad broja stanovnika. Drastičan pad broja stanovnika između popisa 1991. i 2001. godine direktna je posledica ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. Broj stanovnika zabeležen u prvom posleratnom popisu 2001., ostao je sličan i u popisu 2011. godine.

Tabela 1. Broj stanovnika prema popisima 1953-2011. godine

Grad/Opština	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Benkovac	25755	28227	27810	26532	26255	9786	11026
Obrovac	9696	10185	10321	9576	9069	3387	4323
Jasenice	1770	1964	2053	1869	1800	1329	1398
Knin	18662	20164	20872	21854	23025	15190	15407
Ervenik	6945	6694	5710	4836	4115	988	1105
Kistanje	11236	10840	9947	8451	7816	3038	3481

Izvor: Baza podataka DSZ RH⁵; DZS RH⁶; Veselinović⁷

⁵ <https://www.dzs.hr/> (Naselja i stanovništvo RH 1857-2001)

⁶ DZS RH (2013). Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku, 1469. Zagreb.

⁷ Veselinović J., (2010). Golubić (Obrovački)- kroz vjekove i danas.MaximaGraf, Petrovaradin.

Etnička struktura stanovništva na prostoru bivše Jugoslavije izaziva veliki interes i predstavlja veliki izazov ne samo za naučnu već i širu javnost. Analiza, promene i tumačenje podataka o etničkoj pripadnosti stanovništva na ovim prostorima nije jednostavna, a ponekad je i otežana metodološkim izmenama (kako u metodologiji popisa, tako i u teritorijalnim promenama, kao što je formiranje novih opština, nastanak ili nestanak pojedinih naselja, spajanje pojedinih naselja i slično) koje onemogućavaju apsolutnu uporedivost.

Sastav stanovništva jedne zemlje prema nacionalnoj pripadnosti proizilazi iz strukturnih i dinamičkih odrednica kretanja stanovništva, kao što su prirodno i mehaničko kretanje, ali je takođe i pod direktnim uticajem nekih spoljnih činilaca kao što su politička situacija i ratovi⁸.

Prema Mrđen (2002) prostor bivše Jugoslavije je izuzetan primer osetljivosti kategorije nacionalna pripadnost, jer se između popisa nije menjao samo udeo pojedinih etničkih grupa u ukupnom stanovništvu, već se menjao i broj ponuđenih kategorija u popisu (neke narodnosti su nestajale, a neke nove su se pojavljivale)⁹.

Oružani sukobi na prostoru bivše Jugoslavije izazvali su velike promene u strukturama stanovništva, naročito u etničkoj strukturi, kao i masovne migracije¹⁰. Migracije nastale kao posledica oružanih sukoba tokom 90-ih godina bile su prisilnog karaktera i njima su najviše bile pogodjene opštine i gradovi u kojima su Srbi činili većinsko stanovništvo, što potvrđuju i podaci iz tabele 2.

⁸ Berber M., Grbić B., Pavkov S. (2008). Promene udela stanovništva hrvatske i srpske nacionalne pripadnosti u Republici Hrvatskoj po gradovima i opštinama na osnovu rezultata popisa iz 1991. i 2001. godine. *Stanovništvo*, 46 (2), 23-62.

⁹ Mrđen S. (2002). Narodnost u popisima, Promenljiva i nestalna kategorija. *Stanovništvo*, 1-4, 77-103.

¹⁰ Berber M., Grbić B., Pavkov S. (2008). Promene udela stanovništva hrvatske i srpske nacionalne pripadnosti u Republici Hrvatskoj po gradovima i opštinama na osnovu rezultata popisa iz 1991. i 2001. godine. *Stanovništvo*, 46 (2), 23-62.

Prema podacima iz 1991. godine, udeo Srba u Kninu, Kistanju i Erveniku kretao se od 85 procenata do 98 procenata³, dok je prema popisu 2011. godine njihov udeo iznosio 23 procenta u Kninu, 62 procenta u Kistanju, a u Erveniku 97 procenata (tabela 2). U opštini Ervenik Srbi su i dalje činili apsolutnu većinu, ali je bitno istaći da je ukupan broj stanovnika samnjen za vise od tri hiljade (izmedju popisa 1991 i 2011).

Tabela 2. Promene u etničkoj strukturi stanovništva (izraženo u %), dve najbrojnije etničke zajednice, 1991-2011. godine

Grad/Opština	Popis 2011.		Popis 1991.	
	Udeo Hrvata	Udeo Srba	Udeo Hrvata	Udeo Srba
Benkovac	84,9	13,8	34,4	63,2
Obrovac	65,7	31,4	21,1	77,0
Jasenice	95,9	3,0		
Knin	75,4	23,1	10,3	85,5
Ervenik	2,5	97,2		
Kistanje	36,8	62,2		

Izvor: Berber i sar. 2008³; DZS RH¹¹.

Slična situacija bila je i u Gradovima Benkovac i Obrovac. U Benkovcima je udeo Srba smanjen sa 63 procenta (u 1991) na 14 procenata (u 2011), dok je u istom periodu u Gradu Obrovcu udeo Srba samnjen sa 77 na 31 procenat. Na osnovu dosadašnjih istraživanja, process

¹¹ DZS RH (2013). Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku, 1469. Zagreb.

smanjivanja apsolutnog i relativnog broja stanovnika srpske nacionalnosti u Hrvatskoj predstavlja proces koji u kontinuitetu traje od Drugog Svetskog rata¹².

Osnovni funkcionalni kontingenti stanovništva

Demografska perspektiva nekog područja zasniva se na funkcionalnim kontingentima stanovništva koje na tom prostoru živi. Niska reprodukcija i prirodna depopulacija oslabile su demografski potencijal gradova i opština u Severnoj Dalmaciji, a ratna dešavanja i prisilne migracije kao posledica ratnih sukoba, u demografskom smislu su u potpunosti devastirale prostore analiziranih opština. Tako da je, pored nedovoljnog rođanja, starenje stanovništva jedna od važnih odlika stanovništva Severne Dalmacije. Kao posledica prelaska sa zaraznih na hronična oboljenja i kontinuiranog porasta očekivanog trajanja života na jednoj strani, a niskog i nedovoljnog fertiliteta na drugoj strani, starenje stanovništva postaje dominantan demografski proces. Starenje stanovništva u Hrvatskoj, počelo je već 60-ih godina dvadesetog veka¹³, i pored činjenice da ono karakteriše celokupnu populaciju Hrvatske, njegove posledice naročito dolaze do izražaja u područjima kao što je Severna Dalmacija.

Prema podacima popisa 2011. godine, udeo starog stanovništva (65 i više godina) veći je od udela mladog (0-14) u četiri grada i opštine, dok je u Gradu Benkovcu on gotovo izjednačen: udeo mladih je 18,5 procenata, dok je udeo starih 19 procenata. U Gradu Obrovcu te razlike su veće, udeo mladih iznosi 15 procenata, a starih 22 procenta, u opštini Jasenica mladi čine 16, a stari 19 procenata stanovništva. U opštini Ervenik te razlike su još veće, tu je zapravo nakon rata 90-ih godina, ostalo najvećim delom staro stanovništvo, tako da oni čine oko 44 procenta

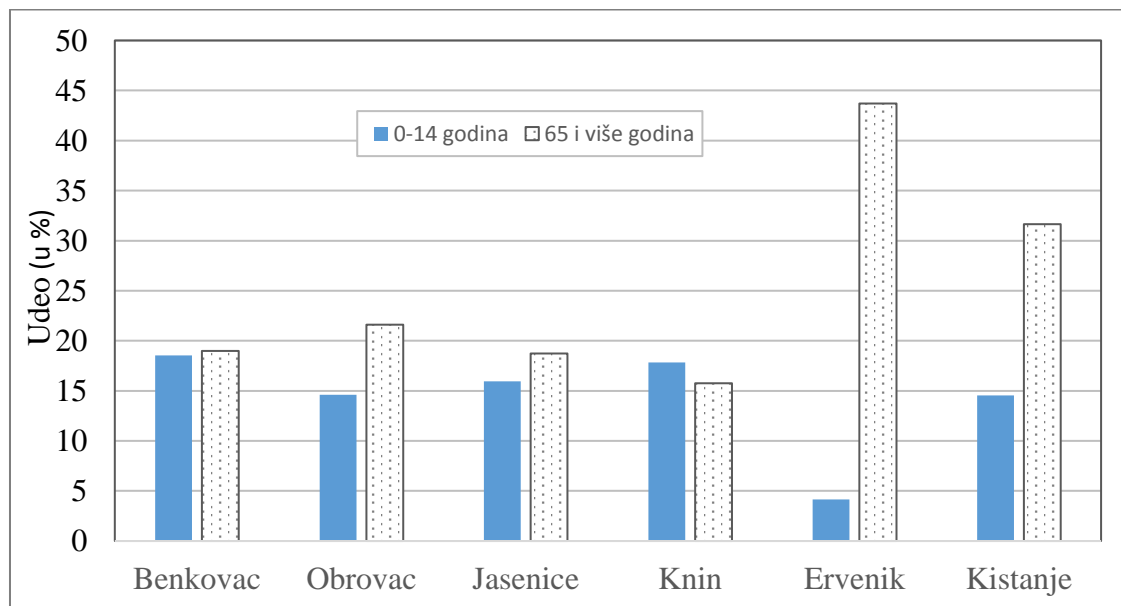
¹² Đurđev B., Livada S., Arsenović D. (2014). The disappearance of Serbs in Croatia. Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 148, 583-591.

¹³ Nejašmić I., Toskić A. (2013). Starenje stanovništva u Hrvatskoj-sadašnje stanje i perspektive. Hrvatski geografski glasnik, 75/1, 89-110.

ukupnog broja žitelja, a udeo mladih je svega 4 procenta. U opštini Kistanje je takodje veliki procenta starog stanovništva, oko 32 procenta, dok je udeo mladih 15 procenata.

Jedino Grad Knin ima veći udeo mladih nego starih, taj odnos je 18 procenata mladog i 16 procenata starog stanovništva. Uzimajući u obzir nisku stopu fertiliteta i emigraciju stanovništva (ne samo na području grada Knina, već i cele Hrvatske), u budućnosti se može očekivati da odnos starog i mladog stanovništva ide u korist starijeg dela populacije.

Grafikon 1. Udeo mladog (0-14 godina) i starog stanovništva (65 i više godina) prema popisu 2011¹⁴. godine



Na nivou Republike Hrvatske odnos mladog i starog stanovništva je takođe nepovoljan i ide u korist starijeg dela populacije. Prema podacima popisa sprovedenog 2011. godine udeo mladog stanovništva iznosio je 15 procenata, dok je udeo starih iznosio 18 procenata. To znači da se i na nivou države u budućnosti mogu očekivati slični demografski izazovi, ipak delovi zemlje

¹⁴ Na osnovu podataka popisa stanovništva 2011. godine; Baza podataka DZS HR-<https://www.dzs.hr>

kao što je Severna Dalmacija pripadaju najugroženijim područjima, jer su usled rata dodatno populacijski oslabljena i imaju znatno manji demografski potencijal za revitalizaciju.

Zaključna razmatranja-Demografska perspektiva stanovništva

Demografski oslabljeno, a u pojedinim opštinama i demografski devastirano stanovništvo Severne Dalmacije ima znatno manje mogućnosti za populacioni oporavak, a samim tim i budući ekonomski napredak. Poznato je da je upravo zbog slabe ekonomske razvijenosti, ovaj kraj bio izuzet naseljavanjem izbeglica ali i ponovnim naseljavanjem povratnika. Ipak, između popisa 2001. i 2011. godine uočen je blagi rast stanovništva u svih šest gradova i opština, što, ako se u obzir uzme negativan prirodni priraštaj, ukazuje da činjenicu da se jedan mali broj stanovništva vratio.

Projekcije stanovništva na nivou Republike Hrvatske, ukazuju na dalji pad broja stanovnika. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske uradio je projekcije stanovništva na osnovu više varijanti fertiliteta. U uslovima niskog fertiliteta, odnosno, pod uslovom da nivo fertiliteta do 2061. godine bude i dalje padao, u odnosu na sadašnjih 1,5, ukupan broj stanovnika biće manji za 23 procenta¹⁵. U varijanti koja daje mogućnost rasta stope fertiliteta, do 2061. godine, broj stanovnika će ostati gotovo nepromenjen, u poredjenju sa trenutnim stanjem (u uslovima smanjene emigracije). Druga varijanta je manje verovatna, imajući u vidu nivo radjanja, kao i opšte nezadovoljstvo stanovništva životom u zemlji, a koje se manifestuje intenzivnim iseljavanjem.

Rezultati projekcija za stanovništvo Hrvatske, u velikoj su meri odraz demografske slike i na nivou gradova i opština. Ovako negativni demografski procesi u budućnosti, na prostoru Severne Dalmacije, mogu biti samo intenzivniji, nego što je to slučaj na nivou države.

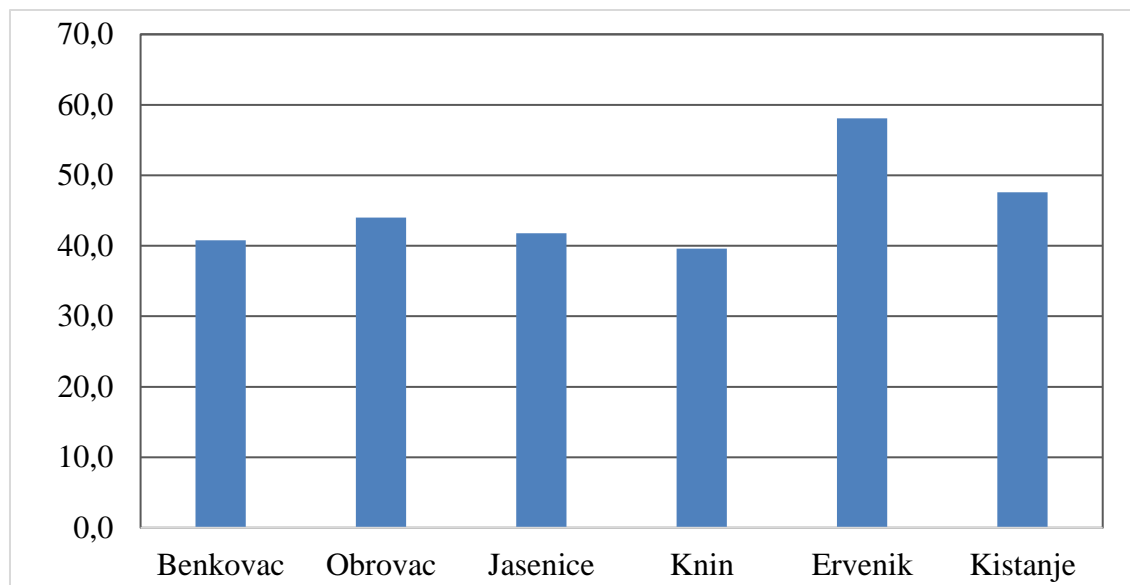
¹⁵ DZS RH (2011). Projekcije stanovništva Republike Hrvatske od 2010. do 2061. Zagreb.

I pored izvesnog, da niske stope fertiliteta, emigraciju stanovništva prema zapadu i nedovoljno povratništvo, nije moguće zaustaviti, odnosno povratništvo intenzivirati, potrebno je sagledati perspektivu održivosti regiona na osnovu postojeće demografske slike.

To se pre svega odnosi na starenje stanovništva. Prosečna starost stanovništva Hrvatske je 41,7 godina (prema popisu 2011), dok je u Obrovcu za nekih 2,3 godine veća u odnosu na prosek u zemlji, a u Erveniku čak 16,4 godine i Kistanju oko šest godina veća. U Benkovica, Jasenicama i Kninu prosečna starost stanovništva ima vrednosti slične ukupnom stanovništvu na nivou Hrvatske. Ovi podaci pokazuju da se radi o područjima koja se nalaze u dubokim stadijumima demografske starosti. Ipak, proces starenja stanovništva na početku 21. veka se ne sme vezivati i zasnivati samo na hronološkoj starosti i granici od 65 godina. Pojedinac sa 65 godina, 50-ih i 60-ih godina 20. veka nije isto što i pojedinac istih godina u 2018. godini. Razvoj medicine doveo je do kontinuiranog porasta očekivanog trajanja života i mogućnosti da starije stanovništvo i u dobi nakon 65 godina ima potencijal za aktivno participiranje u društvu, pa i samom tržištu rada. Kako je turizam jedna od grana privrede sa najvećim potencijalom u Severnoj Dalmaciji, aktivno učešće starijeg dela populacije moglo bi imati presudnu ulogu.

Grafikon 2. Prosečna starost stanovništva prema popisu 2011¹⁶. godine

¹⁶ Na osnovu podataka popisa stanovništva 2011. godine; Baza podataka DZS HR-<https://www.dzs.hr>



Pored same činjenice da bi delimično nadohnadili nedostatak mladje radne snage (na poslovima koji su u skladu sa njihovim zdravstvenim mogućnostima), njihovo iskustvo i znanje bi dalo nemerljiv doprinos razvoju specifičnih oblika turizma. Starije stanovništvo ne samo da je nosilac znanja i iskustva u određenim poslovima, već su neki od njih i usmeni prenosioci istorije, priča i legendi, koje se prenose generacijama unazad, a poznato je da su brojni turistički lokaliteti zasnovani upravo na usmenim pričama i legendama čiji autori u velikom broju slučajeva nisu poznati.

Demographic development and perspectives of population in North Dalmacija

Summary Main objective of this paper is to research demographic development of population in North Dalmacija, particularly six cities and municipalities: Benkovac, Obrovac, Jasenice, Knin, Ervenik and Kistanje. The paper gives changes in total population according to the censuses from 1953 to 2011, as well as changes in young population (0-14 years) and old population (65 and over). Changes in population by ethnicity, particularly between two major ethnic group (Croatians and Serbs) are also analyzed. Main demographic features of population in North Dalmacija are negative demographic trends, which categorized this region in one of

the most vulnerable, due to the fact that war additionally affect population in this part of country, so the demographic potential for revitalization is significantly lower. Except low fertility, population ageing is one of the most important demographic issue and challenges in region of North Dalmacija and it present main pillar for future sustainability.

Keywords: population, North Dalmacija, demographic changes

Literatura

Berber M., Grbić B., Pavkov S. (2008). Promene udela stanovništva hrvatske i srpske nacionalne pripadnosti u Republici Hrvatskoj po gradovima i opština na osnovu rezultata popisa iz 1991. i 2001. godine. *Stanovništvo*, 46 (2), 23-62.

DZS RH (2011). *Projekcije stanovništva Republike Hrvatske od 2010. do 2061.* Zagreb.

DZS RH (2013). *Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*, 1469. Zagreb.

DZS RH (2013a). *Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. Stanovništvo prema spolu i starosti*, 1468. Zagreb.

Đurđev B., Livada S., Arsenović D. (2014). The disappearance of Serbs in Croatia. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 148, 583-591.

Mrđen S. (2002). Narodnost u popisima, Promenljiva i nestalna kategorija. *Stanovništvo*, 1-4, 77-103.

Mrđen S. (2004). Projekcije stanovništva Republike Hrvatske do 2031. godine: mogu li migracije ublažiti buduće negativne demografske trendove? *Migracijske i etničke teme*, 20 (1), 63-78.

Nejašmić I., Toskić A. (2013). Starenje stanovništva u Hrvatskoj-sadašnje stanje i perspective. *Hrvatski geografski glasnik*, 75/1, 89-110.

Pokos N. (2001). Međupopisna promjena broja stanovnika Republike Hrvatske 1991.-2001. po gradovima i općinama. Hrvatski geografski glasnik, 63, 67-85.

Veselinović J., (2010). Golubić (Obrovački) - kroz vjekove i danas. MaximaGraf, Petrovaradin.

Wertheimer-Baletić A. (2004). Depopulacija i starenje stanovništva-temeljni demografski procesi u Hrvatskoj. Društvena istraživanja, 13, 45 (72-73), 631-651.